

ненав'язливості я-висловлення. Модерація може водночас підвищити суб'єктивність дискурсу та допомогти адресанту уникнути відповідальності за істинність твердження. Кількісний аналіз показав, що у дискурсі телеінтерв'ю модерація переважно вербалізується лексичними засобами, передусім дієсловами розумової діяльності. Комбіновані засоби модерації вживаються в понад 11 разів рідше, ніж одиничні, до того ж, серед них також домінують поєднання декількох лексичних засобів. Перспективою подальшого дослідження вважаємо порівняння засобів модерації я-висловлень у гендерному аспекті та матеріалі інших типів дискурсу.

Література:

1. Головань В. О. Умовний спосіб як морфологічний засіб модерації категоричності в дискурсі Європейського парламенту / В. О. Головань // Філологічні трактати. – 2013. – Т. 5. – № 3. – С. 31–35.
2. Гущина Г. И. Категорические и некатегорические высказывания в диалогической речи (на примере русских и английских художественных текстов первой половины XX в.): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Г. И. Гущина. – Уфа, 2009. – 19 с.
3. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автор. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Ільченко. – К., 2002. – 37 с.
4. Кишко С. М. Комунікативний феномен модерації в сучасному англomовному художньому дискурсі : автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. М. Кишко. – Донецьк, 2011. – 20 с.
5. Никитина А. В. Мониторинг как понятие в коммуникации / А. В. Никитина // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Сер. «Филологические науки». – 2011. – № 7 (61). – С. 18–22.
6. Яшина Н. В. Коммуникативные и интонационные особенности дискурса телеинтервью (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Яшина. – Иваново, 2007. – 220 с.
7. Shallow Nation. Chricling trends in entertainment, pop culture, politics, the arts, and the uncategorized et cetera [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shalownation.com/?s=interview+transcripts&submit.x=0&submit.y=0>

УДК 811.161.2'367

О. В. Гончарук,

Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ

ВИДИ СЕМАНТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ МІЖ БАЗОВИМ РЕЧЕННЯМ ТА ВСТАВЛЕНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

У статті розглядається зв'язок вставлених компонентів з базовим реченням, на основі якого виокремлюються два типи семантичних відношень: 1) супровідні (вставлення у змістовому плані повністю залежать від базису та підпорядковані йому, тобто їм властива ланцюгова єдність); 2) співпозиційні (основне речення і вставлений компонент – це семантично різні повідомлення, яким властива тематична єдність).

Ключові слова: *вставлені компоненти, базове речення, семантичні відношення, супровідні відношення, співпозиційні відношення.*

THE TYPES OF SEMANTIC RELATIONS BETWEEN BASIC SENTENCES AND INSERTED COMPONENT

The article deals with the connection of inserted components with the base sentence, two types of semantic relations are distinguished on the base of this sentence: 1) accompanying relations (insertings in the content plan are totally depended on the basis and subordinated to it, they have the chain unity); 2) co-position relations (the main sentence and the inserted component are semantically different messages which have a thematic unity).

In accompanying relations the inserted components are used to explain, expand the information about individual components of the main sentence or about the content of the sentence in general; can comment or interpret the content of the main sentence; are references to the source of the message which is containing in the base.

In co-position position relations the inserted components are side remarks, associative statements, estimates of sayings in basis. Such insertions are in the other contextual relation to the main sentence in which they are included, and form the side predicative text branches according to the content of the main line of presentation.

Key words: *inserted components, the base sentence, semantic relations, accompanying relations, co-position relations.*

ВИДЫ СЕМАНТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ БАЗОВЫМ ПРЕДЛОЖЕНИЕМ И ВСТАВЛЕННЫМИ КОМПОНЕНТАМИ

В статье рассматривается связь вставных компонентов с базовым предложением, на основе которого выделяются два типа семантических отношений: 1) сопроводительные (вставки в смысловом плане полностью зависят от базиса и подчинены ему, то есть им свойственное цепное единство); 2) сопозиционные (основное предложение и вставной компонент – это семантически разные сообщения, которым свойственное тематическое единство).

Ключевые слова: *вставные компоненты, базовое предложение, семантические отношения, сопроводительные отношения, сопозиционные отношения.*

Сучасна українська мова тяжіє до комплексного вивчення синтаксичних явищ із урахуванням формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного рівнів. Такий багатогранний аналіз синтаксичних одиниць дає змогу по-новому поглянути на сутність багатьох мовних явищ, зокрема і речень, ускладнених вставленими конструкціями.

Дедалі частіше спостерігається тенденція до використання тих мовних форм, які у сконденсованому вигляді містять значний обсяг інформації. Однією із таких мовних форм є вставлені конструкції. Вставленість корелює з семантичною ємністю речення і його поліпропозитивністю. Це пояснюється тим, що вона представляє «окремий пропозитивний зміст і сповнена тими параметрами, які характеризують власне реченнєвє утворення: предикативність, смислове та інтонаційне оформлення, структурна членованість, формальна організованість та ін.» [2, с. 301].

До дискусійних питань, пов'язаних зі вставленнями, належить проблема зв'язку вставлених компонентів з базовим реченням. Традиційно вважають, що ці одиниці не пов'язані між собою.

Грунтовний аналіз структурного та семантичного плану вставлень представлено у дослідженнях таких учених, як Б. М. Кулик, Л. О. Кадомцева, Н. С. Валгіна, Г. Н. Акімова, Н. Д. Арутюнова, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська та ін.

Зокрема, питання синтаксичного зв'язку вставлених конструкцій із структурою основного речення розглядалося у працях А. Ф. Пряткіної, А. П. Загнітка, З. П. Олійник та ін.

Питання зв'язності вставлення з основним реченням у сучасному мовознавстві недостатньо вивчене. Тому **метою статті** є з'ясувати роль вставлених компонентів у семантичній організації висловлень з урахуванням їх відношення щодо базису.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань:

1. Проаналізувати типи відношень між вставленням та базисом;

2. Визначити основні функції вставлених компонентів на основі їх зв'язку з базовим висловленням.

Базове речення та вставлений компонент представляють собою елементи одного складного утворення. Вони, взаємодіючи між собою, перебувають у таких структурних відношеннях, які спрямовані на формування змісту й функції такого синтаксичного явища в цілому. З цього випливає, що відношення між основним реченням та вставленим представляють функціонально змістову залежність, взаємозумовленість у мовній побудові.

За значенням вставлені конструкції поділяють на дві основні групи. Вставки можуть мати значення пояснення, коментаря до логічного змісту речення, тобто вони допомагають уточнити характеристики, доповнити сказане і є засобом підкреслення тих чи інших фрагментів висловлення... а також є «побічними зауваженнями, асоціативними висловленнями, оцінками, виявами ставлення до явищ, експресії» [5, с. 89]. Відповідно можна виділити щонайменше два типи семантичних відношень між базовим реченням і вставленим компонентом, а саме: **1) супровідні; 2) співпозиційні.**

Аналіз **супровідних відношень** між базисом і вставленням показує, що їх поєднання часто здійснюється таким чином: базові, опорні речення створюють ґрунт для вставлених, є вихідними для їх формування, вставлені компоненти залежать (в змістовому плані) від базису, підпорядковані йому. Звичайно, таке підпорядкування відмінне, наприклад, від підлеглості підрядних речень головному. Адже залежні вставлені речення роз'яснюють, аргументують зміст базового, оцінюють сказане. «Тобто поряд з основним повідомленням у мовленні з'являються інші, похідні від нього повідомлення, мета яких – краще донесення інформації, активний вплив на того, хто її сприймає [4, с. 222]. При цьому вставлені компоненти використовуються, по-перше, для пояснення, розширення інформації про окремі компоненти базового речення або про зміст речення загалом. Для вияву таких супровідних відношень особливо характерний ланцюговий зв'язок, який здійснюється з допомогою різноманітних засобів:

а) використовуються повтор: *Чується подих тропічної, п'яної ночі, Голос гарячих звірів і пахоці квітів звіриних, Шум океану, луною котрого ця річка воркоче (Річка розлита в зелених, веселих і тихих долинах)* (М.Рильський); *Сиротині сонце світить (Світить, та не гріє) – Люде б сонце заступили, Якби мали силу, Щоб сироті не світило, Сльози не сушило* (Т. Шевченко);

б) уживаються синоніми, перифрази: *Порішили: коли вийдуть наріжу, гайда на Горлохватський край (це квартал у Солонській Яру)* (М. Хвильовий);

в) застосовуються вказівно-замінювальні слова (**він, цей, тут, сюди, коли** тощо): *Пригадую малюнок (він чомусь у пам'яті моїй лишився разом із запахом сухої конюшини та кінським пирханням): високий дім із вікнами стрільчастими* (М. Рильський).

У наведених прикладах пояснюються окремі компоненти базового речення. Це дає змогу докладніше, повніше розкрити зміст понять, про які йдеться в базовому реченні.

Вставлені компоненти можуть також пояснювати базис в цілому, якщо в його змісті помітна якась нечіткість, недомовка або ж висловленню надається забарвлення цікавої нез'ясованості з метою привернути більшу увагу читача: *Готую зараз до друку книжку, якій віддав усе своє творче життя (тобто це має бути своєрідне вибране, яке б вмістило краці із написаних віршів)* (М. Петренко).

Вставлення, по-друге, можуть містити коментар, тобто роз'яснення, тлумачення, інтерпретацію того, про що сказано в основному реченні. На відміну від пояснення, спрямованого на знання, ліквідацію неясності, коментар являє собою вибіркові роз'яснення, що даються для кращого розуміння суті, характеру фактів, явищ, предметів. Коментуючи, автор відповідає на багато питань, пов'язаних із повідомлюваним: як це розуміти; що являє собою хто-, що-небудь, що є характерним для чого-небудь тощо. Наприклад: *Був саме «Тридцять Третій» рік. (Його писатимем в лапках Завжди й з великих літер, Бо так кричатиме в віках Земля, Вода і Вітер Прорік «тобед», Прорік «завдань», Прорік колгоспних раювань – Про той, що Вождь сказав: «Налей!»), Бо жити стало «веселей».ж Цей рік писатимемо ми Завжди з великих літер, Бо так про нього просурмить Земля, Вода і Вітер На всі світи і времена ! І тільки лиш в секреті Його триматиме «страна», – Рік славний «Тридцять Третій», Отой, що сяє, як зоря, в усій епосі «Октябрі» ! О Богом даний краю мій!) (І.Багрянний).* Таких вставлень може бути кілька. Наприклад: *Він пізнав мене і так промовив: «Повернися у свою країну, Понеси їй звістку благодатну, Що віднині кожний вірний русин З ласки Бога станеться безгрішним, Тільки має всім властям коритись. « Несть бо ласкі, єже не од Бога». (Тут я нишком усміхнувся, панове: Вже цього вже міг би нас не вчити!) А хто хоче просто йти до раю І в вінці, як мученик, сіяти, Той повинен прочитати пильно Цілий річник «Руського Сіона». (Тут, не знаю чи й признатись, браття, Защеміло трошки в мене серце)* (Леся Українка).

Відношення між базисом та вставленням, по-третє, полягають також у тому, що перше з них є повідомленням про щось, а друге – посиланням на джерело цього повідомлення: *Тая вам дам таку пораду: Як хто роботу почина, нехай стає скоріше ззаду (Сю думку краду я в Піхна)* (В. Самійленко).

Відношення співпозиції між базовим та вставленим реченнями вбачаємо у тих випадках, коли вставки є побічними зауваженнями, асоціативними висловлюваннями, оцінками сказаного. «У зв'язку з емоційним наповненням вони нерідко створюють враження передбачених, спонтанних» [5, с. 83]. Наприклад: *Григорій умів слухати, цінувати почуте (Ні! Ти тільки послухай. Цей народ геніальний !) та й сам під настрої не проти був розіграти когось, як і його дядьки (Г. Тютюнник) ; Улітку під вербою біля хати (Як добре, що скінчилася зима!) Княгиня почала дітей навчати (М. Руденко).*

Співпозиція може бути просторово-буттєвою, описовою або часовою, оповідною. У першому випадку у співпозиції перебувають повідомлення про явища, суміжні в просторі, а в другому – суміжні в часі (про дії, що відбуваються або одночасно, або послідовно).

Функції речень, що розвивають думки автора з приводу повідомлюваного, різноманітні: з їхньою допомогою поглиблюється інформація про щось, читач дістає орієнтири для сприйняття та оцінки повідомлення, виклад стає жвавим, розмовним, бо тільки в розмовній мові спостерігаємо найрізноманітніші за характером асоціативних зв'язків супутні змістові відгалуження. Наприклад: *Дивись же на мене, сонце, й засмали мою душу, як засмало тіло, щоб вона була недоступна для комариного жала... (Я себе ловлю, що до сонця звертаюсь, як до живої істоти. Невже се значить, що мені вже бракує товариства людей?)* (М.Коцюбинський) або: *Три сини, та дочка, та дорослі онуки (Від обличчя твого відірвались несила) Підняли тебе легко на дужій руці Так, як ти їх легенько в житті проносила (А. Малишко).*

Як бачимо, вставлені компоненти можуть втрачати відтінок додатковості в семантичному плані, бо те, що подається в дужках, важить іноді не менше за формально основний текст. Виділення вставлень з допомогою дужок доволі часто варто розглядати як спосіб актуалізації цього фрагмента. Мета такого способу – зробити більш доступною для зорового та інтелектуального сприйняття зміну характеру модальності тексту – перехід від об'єктивної до суб'єктивної модальності. Адже важливим є абсолютно все, а інколи те, що в дужках, – більш вагоме. Цією особливістю пояснюється те, що вставленим може бути не тільки слово, словосполучення чи речення, а навіть надфразна єдність, текст. Тому читач може втратити відчуття «меншовартості» прочитаного в дужках, сприймаючи всю текстову побудову гармонійно та органічно настільки, що уявити собі цей текст без вставленої конструкції вже неможливо. Наприклад : – *Закону одному підвладне життя світове: земля – наша мати, а ми її діти. Все наше – і надра, і землі, й хліба ... (Над яром на конях басують бандити, Володін рушницю навів з-за горба і в голос знайомий, прищурившись, цілить, і тінь Семипальця на мушку пливе, хуга зривається, вис і квилить, і з боєм вривається в серце живе)* (Л. Первомайський).

Такі вставлені конструкції перебувають в іншому контекстальному відношенні щодо основного речення, в яке вони включені, і утворюють побічні предикативні текстові відгалуження стосовно змісту основної лінії викладу: *Горбань сказав, що й сумніву нема. Звичайно, вбивство. Та ще й нещота. Він, як Горбань, вважає зокрема: їй треба дьогтем вимазати ворота! (Тут принагідно варто зауважити, що дьогтю він мав, справді, предостатньо, оскільки він, як виявилось потім, «з комори мєскої потай дьоготь крав», за що і був поставлений перед в'язом. А втім, і згодом він ще вітував. І вже аж гетьману Дем'яну Многогрішному уже аж на полковника Жученка устиг й «крамулку» довести)* (Л. Костенко).

Вставлення стає «текстом у тексті», причому інколи вставлені конструкції за обсягом значно перевищують основний текст, як-от у есеї Т. Прохаська «Непрості». В одному з таких прикладів [3, с. 12–14] вставлений текст займає дві сторінки, на яких подається історія героїні, її батьків; повчання, філософські життєві істини, висловлювані іншими героями. Тобто вставлена одиниця містить не просто додаткову інформацію – базове речення і вставлений компонент – це семантично різні повідомлення. Загалом за допомогою вставлених текстів, за нашими спостереженнями, виражаються: «обставини дії чи події (які відбуваються одночасно з основною дією, передували їй чи відбудуться в майбутньому), розкривається внутрішній світ героїв, їх психічний стан, стосунки з оточуючими, людино- та світосприйняття, експлікуються емоції та ставлення автора до зображуваних подій та суб'єктів» [1, с. 33]. При цьому, як правило, у вставленому тексті використовуються уже згадані лексичні засоби зв'язку з базисом: повтор деяких слів, використовуються вказівно-замінювальні слова чи слова-синоніми. Наприклад : *ІІ. коньяк з цибулевою зупою; сік з лози винограду; портер з диким медом; джин з червоними мурашками;*

(один араб ще в Африці каже Себастьянові – передовсім вчи своїх синів робити їсти, вони будуть мудримі і радісними – у Себастьяна нема синів, але є дочка Анна – він вчить її робити їди: розкаже, що їй треба не боятися придумувати, як найкращі пригоди для себе – робити їсти для когось завжди сенсорно, як виховувати дитину чи плекати рослини – заняття, яке вертає до безпосередності звірів і птахів, коли питання що і для чого робити ще не виникає – цікавість, яку можна дарувати – протистояння різних стихій і сутностей, які можна навчити жити разом – початок всіх смаків у рослинах – тому, що їм немає кінця, нема кінця робленню їжі – Анна почала з бару – варила портер разом з цільниками дуплявих бджіл – подавала гарячу цибулеву зупу відразу після коньяку, і знову запивати коньяком по ошпареному піднебінні – кидала в шклянку докину кількадесят крилатих червоних мурашок (вірячи, що убивати у їді не зріх), які додавали спиртові пекучості своєю кислотою – золотною весною обтинала виноград на зарослих балконах і збирала сік лози, потому розчиняючи ним ялівцевку в пропорції один до пів – і так зовсім) (Т. Прохасько). [2, с. 100–101].

У згаданому есеї Т. Прохаська зустрічається цікавий приклад вставленого тексту [3, с. 104], який передує базису, і настільки від нього віддалений за змістом, що сприймається як вставлена одиниця до всього твору загалом. Тому, аналізуючи відношення між базисним реченням і вставленим текстом, слід говорити не про зв'язок змістових елементів, а про зв'язок між цілісним змістом одного й другого компонентів, який полягає в їх тематичній спільності. Такий зв'язок назвемо тематичним, а не ланцюговим.

У будь-якому випадку приклади вставлених текстів переконують, що усталена думка про «вторинність», «меншовартість» вставлених компонентів не завжди адекватно відбиває мовні реалії. Отже, під час аналізу смислових, контекстальних відношень між базисним та вставленим реченням (до уваги бралися тільки ті, що поєднані безсполучниковим зв'язком) і текстом можна виділити два основні їх види: супровідні відношення, при яких вставлення у змістовому плані повністю залежать від базису, підпорядковані йому; і співпозиційні відношення, коли основне речення і вставлений компонент, особливо текст, – це семантично різні повідомлення, найчастіше асоціативні висловлення, що створюють враження спонтанних, непередбачених, однак мають тематичну єдність, змістову спільність.

Література:

1. Дегтярьова І. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози / І. Дегтярьова // Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України. – 2009. – №3. – С. 27–38.
2. Загнітко А. Семантика і прагматика вставлених одиниць в українському реченні / А. Загнітко // Вісник Львівського університету. Сер. : Філологічна, 2000. – Вип. 28. – С. 301–309.
3. Прохасько Т. Непрості [Текст] / Т. Прохасько. – Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2002. – 140 с.
4. Сучасна українська мова: Синтаксис / за ред. О. Д. Пономаріва. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
5. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

УДК.811.112.2'42

О. М. Грибок,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТЕМАТИЧНИЙ РЕПЕРТУАР ПОБУТОВОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті надається уточнення поняття «тематичний репертуар», виявляються критерії актуалізації тематичних стереотипів у комунікативному процесі, досліджується специфіка автосприйняття німців та їх стереотипного ставлення до проблем, що тематизуються у побутовому дискурсі на прикладі більш детального аналізу окремих найбільш вживаних із виявлених тем, здійснюється аналіз мовних засобів розгортання тематичних стереотипів у дискурсі